

Ս. Հ. ՊՈՂՈՍՅԱՆ, Ս. Ս. ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ

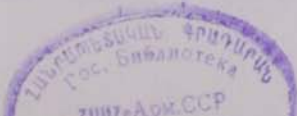
ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՌ-Ի ԱՅԳԵԳՈՐԾԱԿԱՆ ԵՎ ԳԻՆԵԳՈՐԾԱԿԱՆ
 ԳԻՏԱԶՆԵՏԱԳՈՏԱԿԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ԿՈՂՄԻՅ ՍՏԱՅՎԱԾ ԽԱՂՈՂԻ
 ՆՈՐ ՍՈՐՏԵՐԸ ԵՎ ԱՐԺԵՔԱՎՈՐ ՍԵՐՄՆԱՔՈՒՅՍԵՐԸ

Հայաստանը իրավացիորեն համարվում է խաղողի կուլ-
 տուրայի հնագույն օջախներից մեկը և հարուստ է տեղական
 արժեքավոր սորտերով, որոնց գոյությունը մշակութային մեջ
 հազարավոր տարիներով է հաշվվում:

Ինչպես Հայաստանում, այնպես էլ խաղողի վաղի մշակման
 այլ օջախներում, դեռևս մինչ պատմական ժամանակաշրջանը,
 խաղողի տեղական լավագույն սորտերի ստեղծման գործում
 վճռական դեր է խաղացել ժողովրդական պրիմիտիվ սելեկցիան:
 Հետագայում մարդու կողմից լավագույն կլոնների հետեղական
 և սխտեմատիկ ընտրությունը, հարևան պետություններից և
 ցեղերից նոր կլոնների փոխառումը, գոյություն ունեցող սոր-
 տերի և կլոնների սերմերից ինքնացանի կամ բնական հիբրիդի-
 զացիայի միջոցով նոր ձևերի առաջացումը, բողբոջների տարա-
 փոխումները և այլն, հանգեցրել են Հայաստանում ներկայումս
 գոյություն ունեցող խաղողի տեղական սորտերի բազմազանու-
 թյանը, որոնք օժտված են շատ բարձր որակական հատկանիշ-
 ներով և ավյալ վայրի համար բնորոշ բիոլոգիական առանձնա-
 հատկություններով:

Հայկական ՍՍՌ-ի Ամպելոգրաֆիայի մեջ (1947 թ.) նկա-
 րագրված խաղողի տեղական սորտերը լիովին չեն բնագրվում
 այն բազմազանությունը, որ իրականում գոյություն ունի մեր
 սևասպուրիկայի խաղողագործական շրջանների հին անկարկնե-
 րում: Դեռևս սե և մասամբ սպիտակապտուղ շատ արժեքավոր
 կլոններ մնում են չուսումնասիրված և չնկարագրված:

Հայաստանի խաղողի տեղական ամբողջ ասորտիմենտը ոչ
 միայն լրիվ չի ուսումնասիրվել, այլև բնական այդ հարստու-
 թյունը չի օգտագործվել սելեկցիոն նպատակներով:

Մեր երկրի ժողովրդական տնտեսության աճող նոր պահանջները անհետաձգելի խնդիրներ են առաջադրում այդ արժեքավոր կուլտուրայի սելեկցիայի առաջ, ավելի բերքատու, բարձրորակ, տարբեր ժամկետներում հասունացող և տարբեր նշանակություն ունեցող սորտեր ստեղծելու համար:

Առաջադրված այդ խնդիրների լուծման համար անհրաժեշտ է բաղմամբ զբաղվել օգտագործել խաղողի տեղական սորտերի բնական ղեկավարների հսկայական հարստությունը:

Ընդհանրապես սելեկցիոն աշխատանքներում ելանյութի ընտրության ժամանակ, առանձնակի առավելություն է արվում տեղական սորտերին, որոնք իրենց շատ առանձնահատկություններով հանդիսանում են տեղական պայմաններին պատմականորեն հարմարված և ընտելացած սորտեր:

Բազմամյա բույսերի մոտ, բացի գրանից, կարևոր է ելանյութի յուրարմատ լինելը, որին Ի. Վ. Միչուրինը և Տ. Գ. Լիսենկոն հատուկ նշանակություն էին տալիս, որպես անհրաժեշտ պայման կուլտուրական հատկություններով օժտված սերմնաբույսեր ստանալու համար ^(1, 2):

Այդ տեսակետից Հայաստանի խաղողի տեղական հիմնավորյա սորտերը որպես ելանյութ սելեկցիայի համար, մեր պայմաններում, առանձնակի նշանակություն են ստանում, քանի որ նրանք տեղական պայմաններին հարմարված, ընտելացված և տնտեսապես բարձր արժեքավոր հատկություններով օժտված լինելու հետ դուզնթաց, հազարավոր տարիների ընթացքում բազմացվել են կտրոններով — յուրարմատ: Սակայն, այդ սորտերի սերմնային սերունդների բնույթը, որը հիմքն է հանդիսանում նրանց՝ որպես ելանյութ օգտագործելու համար, չէր ուսումնասիրված, որովհետև սելեկցիոն աշխատանքը մեր ռեսպուբլիկայում միայն վերջերս է սկսված:

Խաղողի սելեկցիայի բնագավառում աշխատանքը մենք սկսեցինք խաղողի տեղական սորտերի սերմնային սերնդի բնույթի ուսումնասիրությունից, նպատակ ունենալով հետագա աշխատանքների համար պարզելու հետևյալ կարևոր հարցերը.

1. Խաղողի սերմնաբույսերի փոփոխականության բնույթը սորտի և հիբրիդային կոմբինացիաների սերնդում:

¹ Ի. Վ. Միչուրին, Երկերի ժողովածու, հատոր 1, էջ 190, 1948 թ.:

² Տ. Գ. Լիսենկո, Յարովիզացիա, ամսագիր № 3, էջ 38, 1938 թ. (ռուսերեն):

2. Տնտեսապես արժեքավոր հատկությունների ձևավորումը և կայունացումը սերմնարույսերի մոտ՝ նրանց անհատական զարգացման պրոցեսում:

3. Խաղողի սերմնարույսերի կենսունակությունը անհատական զարգացման ընթացքում և վեգետատիվ սերնդում, որը շատ կարևոր է երկարատև վեգետատիվ բազմացման հետևանքով ձեռքացած հին սորտերը սերմնային բազմացման միջոցով թարմացնելու համար:

4. Խաղողի սերմնային բույսերի հակվածությունը մենտորի ազդեցության տակ դաստիարակվելու:

5. Սերմնարույսերի մոտ վաղահասություն և ցրտադիմացկունություն հատկությունների ձևավորման և զարգացման պայմանները:

Այդ հարցերի ուսումնասիրությունը տարվել է այն ուղղությամբ և այնպիսի ելանյութի վրա, որպեսզի նշված տեսական հարցերի մշակման պրոցեսում, հնարավոր լինի լուծել սեղանի և արգունարեղական խաղողի նոր սորտեր ստեղծելու դրժնական խնդիրները:

Այդ նպատակով մեր կողմից 1939—1955 թթ. ընթացքում ստեղծված է սելեկցիոն մեծ ելանյութ, քանակով 14 000 սերմնարույսից ավելին, որոնք աճեցվում են ինստիտուտի էքսպերիմենտալ բազայում և ռեսպուբլիկայի նախալեռնային ու լեռնային շրջանների տարրեր կետերում: Այդ սերմնարույսերը աճեցված են տեղական և մի քանի բերովի սորտերի սերմերից, տեղական սորտերի տրամախաչումից, տեղական ու բերովի սորտերի, տեղական և ցրտադիմացկուն սորտերի տրամախաչումից ստացված սերմերի ցանքից:

Նշված ելանյութի ուսումնասիրությունը ցույց տվեց, որ յուրարմատ խաղողի ինչպես տեղական, նույնպես և բերովի սորտերը սերմնային բազմացման ժամանակ, սերնդում մեծ փոփոխականություն են զարգացնում, որը արտահայտվում է մորֆոլոգիական հատկանիշների, ծաղկի կառուցվածքի, պտղի ձևի, դուլնի, շաքարի և թթվության պարունակության, վեգետացիոն ժամանակաշրջանի տեղությունից, տեղական և այլ հատկանիշների բազմազանությամբ: Նույնանման փոփոխականություն են զարգացնում նաև հիբրիդային սերմնարույսերը կոմբինացիաների սերընդի սահմաններում:

Խաղողի երկսեռ սորտերը սերմերով բազմացնելու ժամա-

նակ, սերնդում հատկանիշների բազմազանությունը մեծացնում են հիբրիդներին: Ի տարբերություն ինքնափոշոտվող միամյա բույսերի, նրանց մոտ սերմնային սերնդում բազմազանությունը զարգանում է հենց առաջին սերնդից: Խաղողի սերմնաբույսերի մոտ փոփոխականությունն առիթն է, ելնելով նրանց ծագումից, տատանվում է՝ սկսած ելակետային ձևերի վերարտադրումից մինչև ծաղրագույն շեղումները: Խաղողի հինավուրց սորտերի սերմնաբույսերը հիմնականում վերարտադրում են իրենց ծնողական ձևը, ինչպես օրինակ՝ Ոսկեհատը, Ճիլարը, Մսխալին, որոնք մեր պայմաններում մշակվում են ավելի քան 3000 տարի: Յուրաքանչյուր խաղողի հինավուրց սորտերի և նրանց հիբրիդների սերմնաբույսերը, ի տարբերություն պտղատու կուլտուրաների սերմնաբույսերի, մեծ բազմազանություն հետ զուգընթաց, զարգացնում են կուլտուրական խաղողի հատկությունները և հատկանիշները:

Խաղողի սերմնաբույսերը համեմատած իրենց ծնողական ձևերի հետ, հիմնականում ավելի բարձր կենսունակություն ունեն, որը պահպանվում է նաև նրանց վեգետատիվ սերնդում:

Տարբեր ծնողական զույգերի խաչաձևումից կամ պատվաստումից ստացված սերմնաբույսերը ավելի կենսունակ են, քան թե երկուսն սորտերի սերմնաբույսերը:

Աճեցման հավասար պայմաններում սերմնաբույսերի վեգետատիվ սերունդը իր կենսունակությամբ հաճախ գերազանցում է ծնողական ձևերի վեգետատիվ սերնդին: Առանձնապես զա պարզորոշ է հինավուրց սորտերի սերմնաբույսերի մոտ (ինչպիսին են Ոսկեհատը, Արարատին, Մսխալին, Ճիլարը), որը արտահայտվում է նրանց կտրոնների ավելի լավ արմատակալելու, ավելի հզոր և բերքատու լինելու հատկություններով, համեմատած ծնողական սորտերի վեգետատիվ սերնդի հետ:

Սերմնաբույսերի վեգետատիվ սերնդի բարձր կենսունակությունը, հատկապես այն սերմնաբույսերի, որոնք վերարտադրում են ծնողական սորտի տիպը, կարևոր նշանակություն ունի խաղողի տեղական հին արժեքավոր սորտերը սերմնային ճանապարհով թարմացնելու գործում, որոնք ձերայել են երկարատև վեգետատիվ բազմացման հետևանքով:

Խաղողի յուրաքանչյուր սորտերի և հիբրիդների սերմնաբույսերի բազմազանությունը, կուլտուրական հատկությունների և հատկանիշների զարգացմամբ՝ զուգակցված բարձր կենսունակ-

կուլթյան հետ, լայն հնարավորություններ են ստեղծում նրանցից նոր արժեքավոր կլոններ բնարեւելու։ Սակայն հարց է ծագում, հանդիսանում են արդյոք դրանք վերջնականապես ձևավորված, պատրաստի ձևեր բնորոշյան և նրանցից նոր սորտեր ստեղծելու համար։

Այդեգիայի պրակտիկան ցույց է տալիս, որ խաղողի, ինչպես նաև մյուս բույսերի բազմաթիվ նման սերմնարույսերից միայն քչերին է հաջողվում սորտ դառնալու, շնորհիվ նրանց անհատական զարգացման պրոցեսում ունեցած փոփոխական բնույթի և առանձին թերությունների, որով կարող են օժտված լինել համարյա նրանք բոլորը։

Մեր ուսումնասիրությունները ցույց են տվել, որ խաղողի սերմնարույսերի անհատական զարգացման պրոցեսում, փոփոխման կարող են ենթարկվել նրանց բոլոր հատկությունները և հատկանիշները, եթե դրան նպաստում են կյանքի պայմանները, բնդ որում, սերմնարույսերի մեծամասնության մոտ անհատական զարգացման բնթացքում, փոփոխությունները կատարվում են աստիճանաբար և որոշակի ուղղությամբ, իսկ մի քանիների մոտ նույնանման պայմաններում, նոր հատկությունները ծագում են կարծես թե հանկարծակի։

Այդեգիոն աշխատանքների համար, ամենից կարևորը հանդիսանում է սերմնարույսերի տնտեսական հատկանիշների կայունացման բնույթի պարզաբանումը՝ նրանց անհատական զարգացման ընթացքում։

Մեր ուսումնասիրությունները ցույց են տվել, որ խաղողի սերմնարույսերը պտղաբերման առաջին տարում բերքատվությամբ, ողկույղների և պտուղների մեծությամբ ու համի արժանիքներով զգալի չափով զիջում են պտղաբերման հաջորդ տարիներին, այսինքն՝ ժառանգականության կայունացման հետ զուգընթաց լավանում են նրանց տնտեսապես արժեքավոր հատկանիշները։

Այդ բացատրվում է նրանով, որ խաղողի, ինչպես նաև պտղատուների մոտ, սերմնարույսերի անհատական զարգացումը սկսվում է կարծես թե վայրի ծնողների հատկությունների կրկնությունով, և նրանց մեծանալուն զուգընթաց ուժեղանում են տվելի ուշ առաջացած կուլտուրական ծնողների հատկանիշները և հատկությունները, որի հետևանքով տեղի է ունենում տնտե-

սապես արժեքավոր հատկանիշները լավացումը, նրանց ժառանգականության կայունացման ընթացքում:

Խաղողի սերմնարույսերի մոտ տնտեսապես արժեքավոր հատկությունների բարելավումը նրանց անհատական զարգացման պրոցեսում, ինչպես նաև նրանց վեգետատիվ սերնդում, սերտորեն կապված է լավ խնամքի հետ, առանձնապես պտղաբերման տարեկան տարիներին, մասնավորապես որ այդ պայմանները նրանց ֆնոդակտիկական համար հանդիսանում են պատմական պահանջ:

Այստեղ իհարկե պետք է հաշվի առնել, որ օրգանիզմներն իրենց զարգացման ոչ բոլոր շրջաններում է, որ միատեսակ վերաբերմունք են ցուցաբերում զեպի կյանքի լավ պայմանները և ոչ բոլոր պայմանները կարող են միատեսակ ազդել և փոխել նրանց զարգացման ընթացքը ցանկալի ուղղությամբ:

Խաղողի սերմնարույսերի փոփոխականությունը, իրենց անհատական զարգացման ընթացքում, հնարավորություն է տալիս զեկավարելու նրանց ժառանգականությունը, դաստիարակման տարրեր մեթոդներ կիրառելու միջոցով:

Մեր փորձերում սերմնարույսերի մեջ ցանկալի հատկությունները նպատակադիր կերպով զարգացնելու համար, մենք կիրառել ենք երիտասարդ, գեոեա չպտղաբերող սերմնարույսերի պատվաստման մեթոդը, հին ժառանգականորեն կայունացած սորտերից վեբցրած պատվաստակալների վրա:

Խաղողի սերմնարույսերի մոտ վաղահասություն հատկությունը զարգացնելու նպատակով, մի քանի սորտերի և նրանց հիբրիդների սերմնարույսերը իրենց կյանքի հենց առաջին տարուց, դաստիարակում ենք աշնայիսի պայմաններում, որոնք նպաստում են վաղահասության զարգացմանը: Նման դաստիարակության համար բարենպաստ դռնվեցին Արարատյան դաշտավայրի «գոբերի» հողա-կլիմայական պայմանները, որտեղ խաղողի հին, կայունացած սորտերի հասունացումը համեմատաբար շուտ է սկսվում, քան թե ուսպուրլիկայի մնացած ցածրագրի շրջաններում:

Նույնաման դաստիարակության մեթոդ մեր կողմից կիրառվում է նաև սերմնարույսերի մեջ ցրտազիմացկունությունը զարգացնելու նպատակով:

1949 թ. սկսած տեղական և միջուրինյան սորտերի սերմնարույսերը, այդ սորտերի և ցրտազիմացկուն ալլ ձևերի տրամախաչումից ստացված հիբրիդային սերմնարույսերը, ինչպես

նաև միայն հարավային ծագում ունեցող հերբիզային սերմնաբույսերը, մեր կողմից աճեցվում են ռեսպուբլիկայի տարբեր բարձրությունների զոնաներում, կլիմայի տարբեր խտություն պայմաններում։ Այդ վայրերը, որտեղ աճեցվում են նշված սերմնաբույսերը, գտնվում են ծովի մակերևույթից տարբեր բարձրության վրա, սկսած 1200 մետրից (խաղողագործական հին շրջանների սահմանակից դոտի) մինչև 1560 մ և ավելի բարձր, որտեղ խաղող առհասարակ չի մշակվել։

Յուրարմատ խաղողի սերմնաբույսերի բնույթի ուսումնասիրությունը, որի նպատակն էր պարզել երիտասարդ սերմնաբույսերի զարգացումը զեկալարելու ուղիները, նրանցից նոր սորտեր ստեղծելու համար, հանգեցրել է արդեն որոշակի գործնական արդյունքների։

Ներկայումս մեր կողմից ստացված են սեզանի ու զինու խաղողի 7 նոր սորտեր և մի շարք արժեքավոր հետաանկարային սերմնաբույսեր։

Ստորև բերվում է մեր կողմից ստացված նոր սորտերի ու մի քանի արժեքավոր սերմնաբույսերի նկարագրությունը։

Նկարագրված բոլոր սորտերը և հետաանկարային սերմնաբույսերը դաստիարակվել և ուսումնասիրվել են Հայկական ՄՍԽ Այգեգործություն և գինեգործության ինստիտուտի էքսպերիմենտալ բաղայում, որը գտնվում է Երևանի շրջակայքում, Փարաքար գյուղից ոչ հեռու, Արարատյան հարթավայրի կիսանապատային գոտու պայմաններում, «զոներ» կոչվող քարքարոտ հողերում։ Խաղողի այգիները նշված վայրում տնկված են $2,5 \times 1,5$ մ սնման մակերեսով և մշակվում են հովհարային ձևավորմամբ շաղկերիների վրա, վաղի 7—9 աչքի վրա էտի կատարմամբ։

Պետք է նշել, որ սորտերի և սերմնաբույսերի ագրոբիոտգիական բնութագրման մասնակ աշնան տերեւաթափը ցույց չի տրվում, օրովհետև Արարատյան դաշտավայրի պայմաններում խաղողի այգիները աշնանը թաղվում են մինչև բնական տերեւաթափի սկզբները։

Արմենիա։ Սեզանի խաղողի միջանոս սորտ է։ Ստացված է Իծապտուկ և Սև Սաթենի սորտերի արամախաչումից և սերմնաբույսի երիտասարդ հասակից Դեդին Երևանի սորտի մենաորի ազդեցության տակ դաստիարակելու միջոցով։

Բ ու ս ա ր ա ն ա կ ա ն ն կ ա ր ա գ ր ու թ յ ու ն ր։ Տերեւները խո-

շոր են ($21,6 \times 17,2$ մ): Թիթեղը ուժեղ կտրտված, հնգարլթակ, հարթ մակերեսով: Վերին կտրվածքները միջակ խորության են, բաց, զուգահեռ կողերով, երբեմն փակ, հերձանցքանման լուսանցքով: Ներքին կտրվածքները մանր են և բաց: Կոթունային կտրվածքը բնական վիճակում բաց է, կամարածե, երբեմն քնարածե: Կոթային ատամները սղոցածե, եռանկյունի սուր գագաթով: Մյուս ատամները եռանկյունածե: Տերեխի ներքին մակերեսը գլխավոր լողերի տարածման տեղում ծածկված է մազմզուկներով:

Ծագիկը երկսեռ է:

Ողկույզները խոշոր, կոնածե, միջակ խտությամբ: Պտուղը խոշոր ($25,0 \times 16,0$ մմ, ամենամեծը $28,5 \times 17,6$ մմ), երկարավուն-ձվածե, մուգ-կապույտ գույնի, պատած ուժեղ մոմաշերտով: Պտղամիսը՝ մսա-հյութալի, մաշկը համեմատաբար նուրբ, համը շատ դուրալի: Սերմերի քանակը պտուղի մեջ՝ $2-4$ հատ:

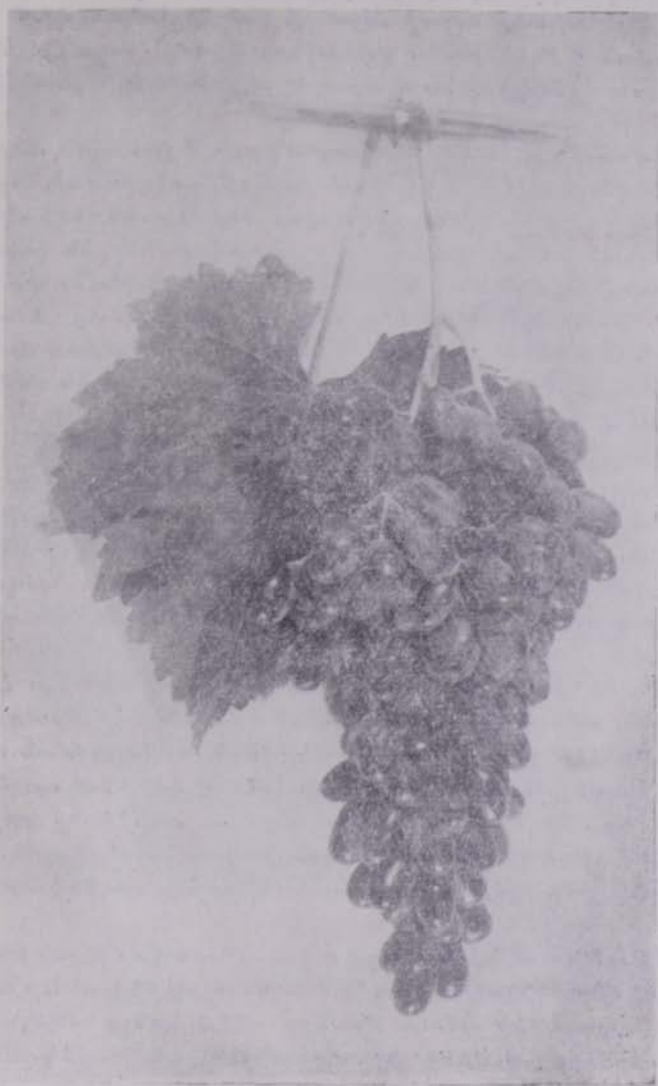
Ազդերի ուղիական հատկությունները: Հայաստանի հարավային մասում հասունանում է օգոստոսի վերջին: Վեգետացիոն շրջանի տեղում թյունը (երեան), բողբոջման սկզբից մինչև պտղի լրիվ հասունացումը, $135-137$ օր է: Աճեցողությունը ուժեղ է: Բերքատվությունը բարձր է. դերի պայմաններում հեկտարից տալիս է $220-230$ ցենտներ բերք:

Տնտեսատնտեսական հատկությունները: Ողկույզի մեխանիկական կազմը (տոկոսներով ընդհանուր քաշից). հյութը և պտղամսի ամուր մասերը — $93,0$, չանչը — $2,1$, մաշկը — $2,8$, սերմերը — $2,1$: 100 պտուղի միջին քաշը — 449 գ, 100 սերմի քաշը — $3,9$ գ, ողկույզի միջին քաշը — 436 գ, պտուղների քանակը ողկույզներում՝ 95 հատ:

Մեխանիկական հատկությունները: Փոխադրունակ սորտ է: Պտուղը ճզմելու համար պահանջվում է միջին հաշվով 1214 գ: Պտղակոթունային ամրությունը մեծ է. նրա զիմացիկությունը հավասար է 448 գրամի:

Քիմիական կազմը: Լրիվ հասունացման շրջանում պտղի շաքարայնությունը — $22,0\%$, թթվությունը — $4,0\%$, համեմատական հատակում — $9,6$ բալլ:

Սորտը աչքի է ընկնում բացառիկ գեղեցիկ արտաքին տեսքով և իր համով: Պիտանի է նաև բարձր որակի չամիչ պատրաստելու համար: Նախատեսվում է սորտը զարգացնել ռեպուբլիկայի խաղողագործության հին շրջաններում և նոր յուրացվող ջրովի զրո հողերում:

Նկ. 1. Արմենիա սորտի ողկույզը:

Հրազդանի: Սեզանի խաղողի ուշահաս սորտ է: Ստացված է Կարմիր Կախանի սորտի սերմերի ցանքից: Ողկույզի և պտղի ձևով նման է Ոսկեհատին, գունավորությամբ՝ Կարմիր Կախանուն, ըստ երևույթին առաջացել է այդ սորտերի բնական խառնուրդից:

Բուսարանական նկարագրուծյունը: Տերևները խոշոր են ($20,5 \times 17,0$ սմ), կլորավուն: Թիթեղը կարտված, հնգաբլթակ, հարթ մակերեսով: Վերին կտրվածքները խոր են, հիմնականում վահկ, ձվաձև լուսանցքով և սուր հատակով: Ներքին կտրվածքները խորն են, մեծ մասամբ բաց, քնարաձև: Կոթունային կարբվածքը՝ բնական դրությամբ բաց, քնարաձև, սուր հատակով: Կողային առամները սղոցաձև, եռանկյունաձև, մյուս առամները — եռանկյունաձև, սուր գագաթով: Տերևի ներքին մակերեսը ծածկված է կարճ մազմզուկներով:

Ծաղիկը երկսեռ է:

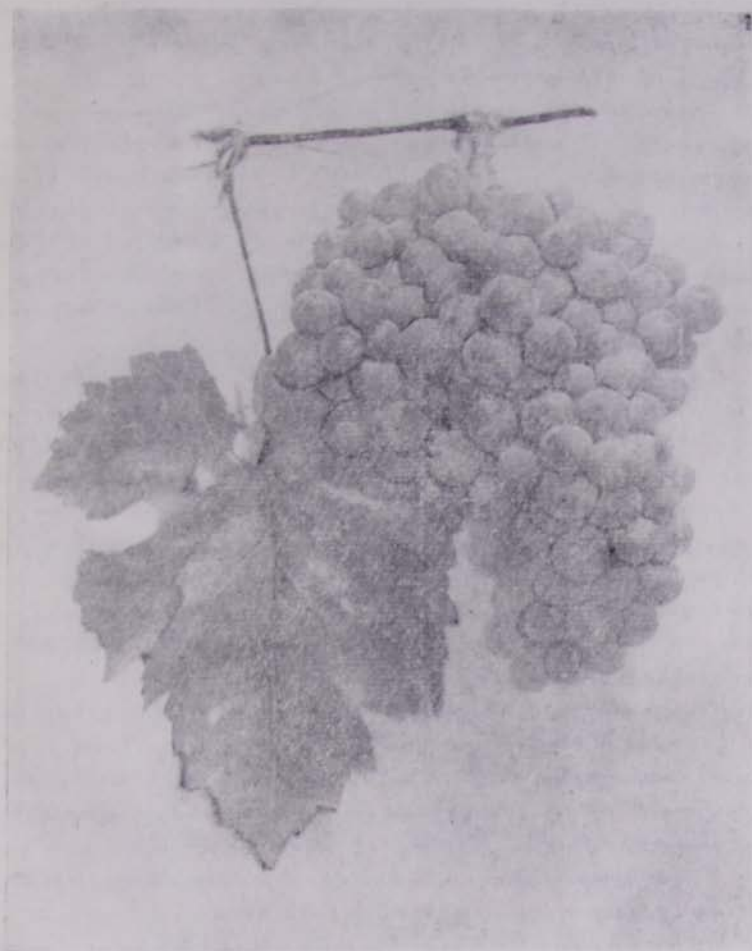
Ողկույզները խոշոր, գլանաձև, միակողմանի թևավոր, խիտ:

Պտուղը խոշոր ($31,5 \times 20,8$ մմ), կլոր, շատ խիտ ողկույզների մոտ կողքերից և հիմքում քիչ ներս ընկած, մուգ-կապույտ գույնի, պատած ուժեղ մոմաշերտով: Մաշկը բարակ, պողպամիսը մսա-չյութալի, համը լրիվ թարմացնող, սերմերը պտուղի մեջ 1—4 հատ:

Ագրորի ու սեզանի անասնաբույսի ունենելու համար հարավային մասում հասունանում է սեպտեմբերի երկրորդ կեսին: Վեգետացիայի տևողությունը (Երևան) բողբոջման սկզբից մինչև պտղի լրիվ հասունացումը տևում է 144—149 օր: Աճեցողությունը մեծ է: Մատի հասունացման աստիճանը բարձր է: Բերքատվությունը բարձր է: Արարատյան հարթավայրի կիսաանապատային հոդերում՝ զոերում հեկտարից տալիս է 250—300 յենտներ բերք:

Տնտեսա-տեխնոլոգիական հատկուծյունները: Ողկույզի մեխանիկական կազմը (տոկոսներով ընդհանուր քաշից). չյութը և պողպամի ամուր մասերը — 91,5, չանչը — 2,3, մաշկը — 3,1, սերմերը — 3, 1: 100 պտուղի միջին քաշը — 352 գ, 100 սերմի քաշը — 4,5 գ, ողկույզի քաշը — 555 գ, պտուղների քանակը ողկույզում — 103 հատ:

Մեխանիկական հատկուծյունները: Պտղակոթունային ամրությունը հավասար է 290 գ, պտուղը ճզմելու համար պահանջվում է միջին հաշվով 934 գ ծանրություն, ուստի և

Նկ. 2. Հրազդանի սորտի ողկույզը:

սորտը դասվում է համեմատաբար ցածր փոխադրունակ սորտերի շարքին:

Քիմիական կազմը: Պտղի լրիվ հասունացման շրջանում՝ չափարայնությունը՝ 22—23⁰/₁₀, տիտրվող թթվությունը՝ 5,2—6,3⁰/₁₀₀: Համտեսի գնահատականը—8,1 բալլ:

Որպես բարձր բերքատու և բարձրորակ սորտ, Հրազդանին առաջադրվում է արտադրական լայն բազմացման Հայաստանի խաղողագործական հին շրջաններում և սեսպուրիկայի կիսա-անապատային զոնայի սոոզվող նոր յուրացվող զրո հողերում:

Արագածի: Սեզանի ուշահաս սորտ է: Ստացված է Իծա-պուսիկի և Վարդապույն Երևանի սորտերի տրամախաչումից և երիտասարդ սերմնաբույսը Արարատի սորտի մենտորի ազդեցու-թյան տակ դաստիարակելու միջոցով:

Բուսաբանական նկարագրությունը: Տերևները միջակ մեծությամբ (15,5 × 15,2 սմ), կլորավուն: Թիթեղը միջակ կտրտված, հնգաթև, մակերեսը՝ ցանցանման կնճռոտած: Վերին կտրվածքները միջակ խորություն, հիմնականում բաց, քնարաձև, համարյա զուգահեռ կողերով: Ներքին կտրվածքները մանր կամ միջակ, բաց, քնարաձև: Կոթունային կտրվածքը բնական վիճակում բաց, կամարաձև: Կողային ատամները՝ եռանկյունի, կլորացած զազաթով: Բլթակների ծայրերի ատամները եռանկյունաձև: Ներքին մակերեսը ջղերի երկարությամբ ծածկված է մազմզուկներով:

Ծաղկի տիպը ֆունկցիոնալ իգական է: Ողկույզները խոշոր, կոնաձև, միջակ-խտուրթյամբ: Պտուղը խոշոր (24,7 × 17,3 մմ, ամենախոշորները՝ 29,5 × 22 մմ), հակառակ ձևաձև, բութ վերջավորությամբ, մուգ-վարդագույն: Առանձին պտուղների մոտ զազաթի վրայով անցնում է աղոս, նման Արարատի սորտին: Մոմաշերտը չափավոր, պտղամիսը՝ ամուր-մսալի, խրճիթր-ճան: Համը դուրալի է: Պտղի մեջ՝ 1—2 սերմ:

Ագրոբիոլոգիական հատկությունները: Հայաստանի հարավային մասում հասունանում է սեսպուսերի երկրորդ կեսին: Վեգետացիոն շրջանի տևողությունը (Երևան), բողբոջման սկզբից մինչև պտղի լրիվ հասունացումը, 145—148 օր: Աճեցողու-թյան ուժը մեծ է: Մատերը լավ են փայտանում: Բերքատու-թյունը բարձր է: Թեև ֆունկցիոնալ իգական ծաղիկներ ունի, սակայն, լրացուցիչ արհեստական փոշոտման դեպքում, զոերի

Նկ. 3. Աբաղաձի սորտի ողկույթը:

քարքարոտ հողերում, հեկտարից տալիս է 250—300 ցենտներ բերք։ Աճեցման միևնույն պայմաններում բերքատվությամբ զգալի չափով գերազանցում է իր ծնողական սորտերին՝ Իծապտուկին, Վարդագույն Երևանուն և Արարատուն, որոնք սեղանի լավագույն սորտեր են հանդիսանում։

Տնտեսատեսիսն ու զոգիական հատկությունները։ Ողկույզի մեխանիկական կազմը (տոկոսներով ընդհանուր քաշից)․ հյութը և պտղամսի ամուր մասերը—93,3, չանչը—2,7, մաշկը—2,4, սերմերը—1,7 : 100 պտուղի միջին քաշը —489 գ, 100 սերմի քաշը—4,9 գ, ողկույզի քաշը —605 գ, պտուղների քանակը ողկույզում —124 հատ։

Բարձր փոխադրունակ սորտ է․ պտուղը ճղմելու համար պահանջվում է ժիջին հաշվով 1719 գ ծանրություն, պտղափթուռի ամրությունը հավասար է 449 գրամի։

Քիմիական կազմը։ Լրիվ հասունացման շրջանում պտուղների չափարանությունը—22,8⁰/₁₀, թթվությունը—4,0⁰/₁₀₀, չստեռիլ գնահատականը—8,5 բալլ։

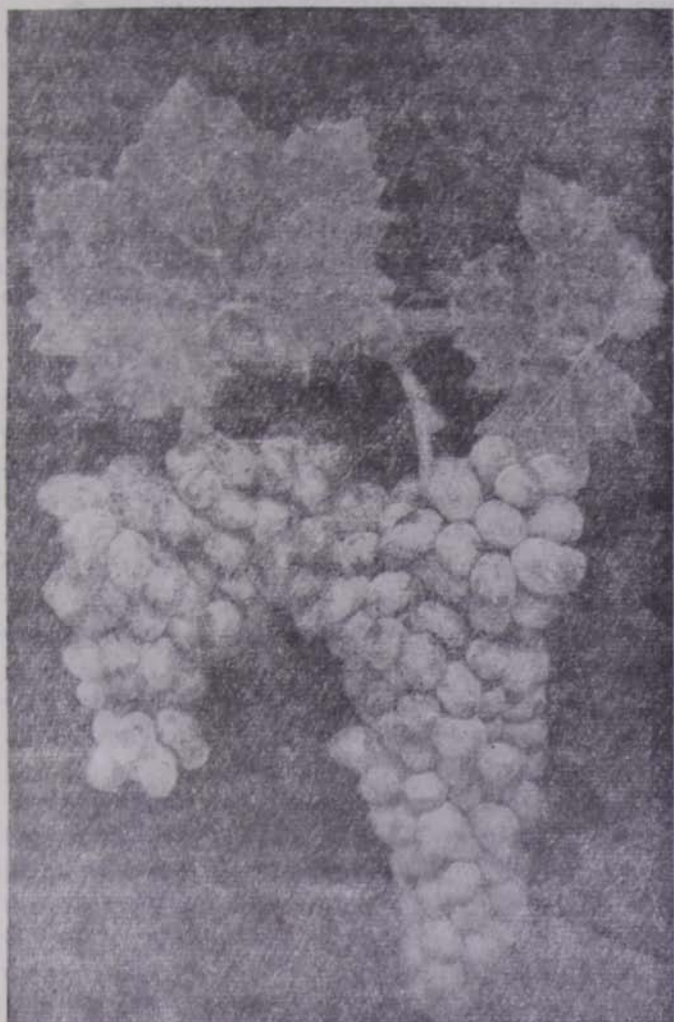
Օգտագործվում է թարմ միճակում և կախանի համար։

Շնորհիվ պտուղների մասլիությունը և մաշկի ամրությունը, լավ հումնյութ է հանդիսանում կոնսերվի արդյունաբերության համար, հատկապես բարձր որակի մարինադ պատրաստելու համար։

Առաջադրվում է բազմացնելու ռեսպուբլիկայի խաղողագործական շին շրջաններում և Արարատյան դաշտավայրի նոր յուրացվող՝ զբո հողերում։

Վարդենի։ Սեղանի ուշահաս սորտ է։ Ստացված է Իծապտուկ⁸ և Վարդագույն Երևանի սորտերի տրամախաչումից և երիտասարդ սերմնարույսը Վարդագույն Երևանի սորտի մենտորի ազդեցությամբ⁹ տակ դաստիարակելու միջոցով։

Բուսաբանական նկարագրությունը։ Տերեւները միջակ¹⁰ մեծությամբ (17,5 × 17,7 սմ), կլորաձև։ Թիթեղը թույլ կտրտված, հարթ մակերեսով։ Վերին կտրվածքները՝ փոքրից մինչև միջակ, բաց, քնարաձև։ Ներքին կտրվածքները մանր են, բաց, վերինների նման։ Կոթունային կտրվածքը խոր, բաց, կամարաձև, երբեմն փակ, նեղ էլիպսաձև լուսանցքով։ Կողային ատամները եռանկյունաձև, գոգավոր կողերով, սուր գագաթով, երբեմն զբւթաձև։ Բլթակների ծայրի ատամները եռանկյունաձև։ Տերեւի հակառակ երեսը ջղերի երկարությամբ պատած է մազմզուկներով։

Նկ. 4. Վարդենի սորտի ողկույզը:

Ծաղիկը երկսեռ է:

Ողկույզները խոշոր, կոնաձև, միջին խտությամբ:

Պտուղը խոշոր ($24,9 \times 15,3$, մմ ենամեծերը $30,0 \times 17,5$ մմ), օվալաձև, մուգ-վարդագույն, մոմաշերտը չափավոր, պտղամիսը մսա-հյութալի, խրճիւրճան, մաշկը բարակ, բայց բավականին ամուր, համը լրիվ, շատ գուրալի: Պտղում՝ 2—4 սերմ:

Ագրոբիոգիսիան հատկությունները: Հայաստանի հարավային մասում հասունանում է սեպտեմբերի երկրորդ կեսին: Վեգետացիոն շրջանի տևողությունը (Նրևան) բողբոջման սկզբից մինչև պտղի լրիվ հասունանալը՝ 146—153 օր: Աճեցողությունը՝ միջակ, վաղի հասունացումը՝ լավ: Բերքատվությունը միջակից բարձր: Դոերի պայմաններում հեկտարից տալիս է 210—220 ցենտներ բերք:

Տնտեսա-տեխնոգիսիան հատկությունները: Ողկույզի մեխանիկական կազմը (տոկոսներով ընդհանուր քաշից). հյութը և պտղամսի ամուր մասերը — 92,9, չանչը — 1,98, մաշկը — 2,42, սերմերը — 2,7 : 100 պտուղի միջին քաշը — 313 գ, 100 սերմի քաշը — 4,5 գ: Ողկույզի քաշը — 278 գ, պտուղների միջին քանակը ողկույզում — 87:

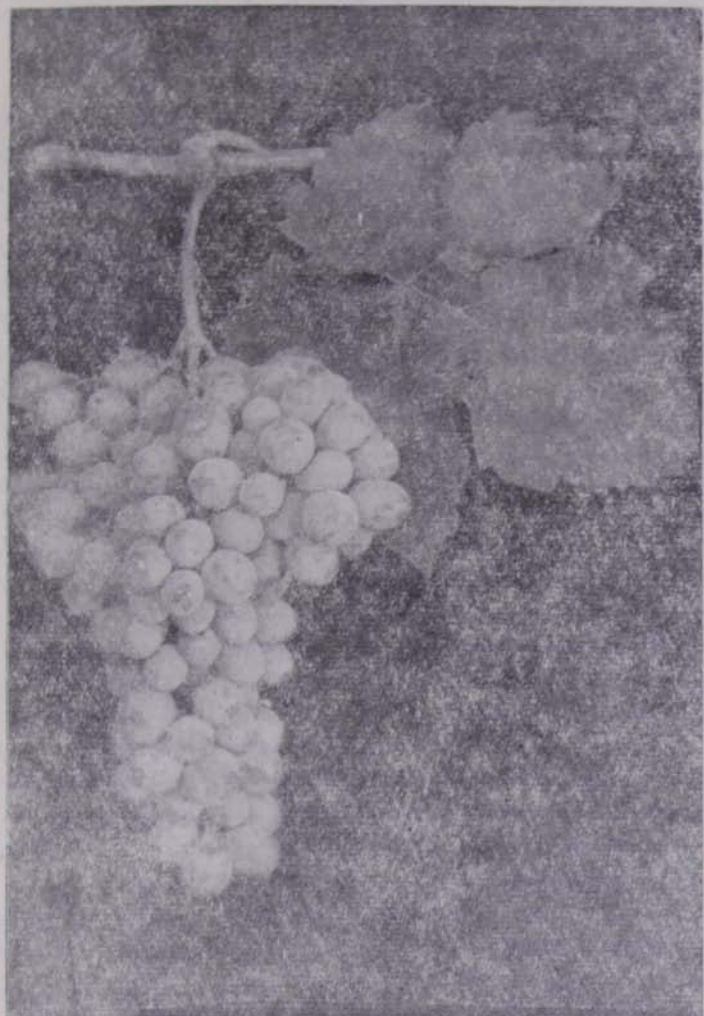
Մեխանիկական հատկությունները: Փոխադրունակ սորո է, պտուղը ճգմելու համար պահանջվում է միջինը 1574 գ ծանրություն, պտղակոթունի ամրությունը որոշվում է միջին հաշվով 277 գ:

Քիմիական կազմը: Լրիվ հասունացման շրջանում պտղի շաքարայնությունը — $22,1^{0}/_{10}$, թթվությունը — $3,0^{0}/_{100}$, Համ-տեսի գնահատականը 9 բալլ:

Բացառիկ գեղեցիկ արտաքին տեսքով և պտղի բարձր որակով վարդենին դասվում է տեղական խաղողի լավագույն սեղանի սորտերի շարքին: Սորտի դարգացումը նախատեսվում է ռեսպուբլիկայի խաղողագործական հին շրջաններում և Արարատյան դաշտավայրի ոռոգվող նոր յուրացվող դրո հողերում:

Տոկոս: Սեղանի միջհաս սորո է: Ստացված է Մայիտակ Արաքսենի սորտի սերմերի ցանքից:

Բուսաբանական նկարագրությունը: Տերենները միջակ մեծությամբ են, կլորավուն: Թիթեղը թեթևակի կոացած դեպի ցած, թույլ կտրտված, հնգաբլթակ, երբեմն եռաբլթակ, մակերեսը հարթ: Վերին կտրվածքները խորն են, բաց, քնարաձև: Ներքին կտրվածքները միջակ, քնարաձև: Կոթունային կտրվածքը փակ,

Նկ. 5. Տակուն սորաի ողկույթը

ներձանցքանման լուսանցքով: Եզրի տտաձևերը ողողածն, եռանկյունաձև, բլթակների ծայրերի տտաձևերը եռանկյունի, սուր գագաթով: Տերեխ ներքին մակերեսը պատված է խիտ մազմարակներով:

Ծաղիկը երկսեռ է: Ողկույղները միջին մեծությամբ, դանակաձև, երբեմն գլանակոնաձև:

Պտուղները խոշոր ($21,0 \times 16,2$ մմ, մեծերը $23,0 \times 18,0$ մմ), օվալաձև, շատ խիտ ողկույղների մոտ կողքերից ներս ընկած, կանաչավուն-դեղին, կարմիր բծերով: Պտղամիսը ամուր է, մսալի: Մաշկը բարակ, համը՝ դուրալի: Պտղի մեջ՝ 1—3 սերմ:

Ազդրի ուղեղի աղանակային հատկությունները: Հայաստանի ցածրագրի շրջաններում հասունանում է օգոստոսի երկրորդ կեսին: Վեղետացիոն շրջանի աեղությունը (Երևան) բողբոջման սկզբից մինչև պտղի լրիվ հասունանալը՝ 132—135 օր: Աճեցողությունը միջակ, մատի հասունացումը լավ: Բերքատվությունը կայուն է և բարձր: Հայաստանի հարավային զոնայում դեբրի պայմաններում հեկտարից տալիս է մինչև 295 ցենտներ բարձրորակ բերք: Ընդունակ է առատ պտղաբերելու երկրորդական բողբոջներից:

Տնտեսա-տեխնոլոգիական հատկությունները: Ողկույղի մեխանիկական կազմը (տոկոսներով ընդհանուր քաշից). հյութը և պտղամսի ամուր մասերը—91,2, չանչը—3,6, մաշկը—3,15, սերմերը—2,05: 100 պտղի միջին քաշը—347 գ, 100 սերմի քաշը—3,3 գ, ողկույղի քաշը—429 գ, պտուղների միջին քանակը ողկույղում—129:

Մեխանիկական հատկությունները: Սորտը աչքի է ընկնում իր բարձր փոխադրունակությամբ: Պտուղը ճզմելու համար պահանջվում է միջին հաշվով 2427 գ ծանրություն:

Պտղակոթունային ամրությունը որոշվում է միջինը 519 գրամ ծանրությամբ:

Քիմիական կազմը: Պտղի լրիվ հասունացման շրջանում շաքարայնությունը—25,5%, թթվությունը—4,0⁰/₁₀₀: Համեսի գնահատականը—8 բալլ:

Շնորհիվ բարձր փոխադրունակությամբ, աչք սորտի խաղողի օգտագործումը թարմ վիճակում հնարավոր է Հայաստանի սահմաններից շատ հեռու:

Պիտանի է նաև բարձրորակ, քաղցր դեմերտի գինի պատրաստելու համար: Վերամշակման դեպքում ելանքը կազմում է 65⁰/₁₀₀-ից ավելի, շաքարայնությունը գինու մեջ—20,6⁰/₁₀₀, սպիր-

որ—16: Ռեսպուբլիկական ղեգուստացիոն հանձնաժողովի կողմից այդ սորտի երխտասարդ գինին գնահատվել է 8,4 բալլով:

Սորտի զարգացումը նախատեսվում է ռեսպուբլիկայի խաղողագործական հին շրջաններում և Արարատյան դաշտավայրի նոր յուրացվող ոռոգելի դրս հողերում:

Հաղիսի: Գինու խաղող է, համեմատաբար բարձր ցրտադիմացկունությամբ: Վեգետացիայի տևողությամբ դասվում է միջին ուշահաս սորտերի շարքին: Աճեցողությամբ՝ միջակ:

Ելանյութ հանդիսացող սերմնաբույսը մեր կողմից հայտնաբերվել է Հայկական ՍՍՄ Կոտայքի շրջանի Հազիս լեռան ժայռերից մեկի վրա, ծովի մակերևույթից 1650 մետր բարձր գտնվող վայրում: Ենթադրում ենք, որ այդ սերմնաբույսը առաջացել է տեղական կուլտուրական խաղողի սերմերից, ըստ երևույթին, թռչունների կողմից բերված այդ ժայռի ճեղքվածքը:

Վեգետատիվ բազմացման ղեպքում պտղաբերում է արնիման երրորդ տարում, բերքատու շվերը կազմում են $80,0\%$, ողկույցների քանակը մեկ բերքատու շվի վրա—1,16, բերքատվության գործակիցը—0,9, ողկույցի միջին քաշը—278 գրամ: Վազի միջին բերքը (30 թիից) բերքատվության 4-րդ տարում—9600 գ:

Ծաղիկը երկսեռ է: Ողկույցը խիտ, կոնաձև, երբեմն թևավոր: Պտուղը սև ($15,4 \times 15,0$ մմ), քիչ երկարավուն: 100 պտուղի քաշը—220 գ, պտղի մեջ—3 (2—4) սերմ:

Շաքարի պարունակությունը պտուղների մեջ առ $25/1X$ — $26,0\%$ է, թթվությունը— $7,2\%$:

Վեգետացիայի շրջանը 142 օր է:

Պիտանի է բարձր որակի դեսերտի գինի պատրաստելու համար:

Կենտրոնական ղեգուստացիոն հանձնաժողովի կողմից այս սորտի գինին գնահատվել է 9,16 բալլ (տառը բալային չկալայով):

Սորտի զարգացումը նախատեսվում է ռեսպուբլիկայի խաղողագործական հին շրջաններում և նախալեռնային գոտում:

Սերմնաբույս 777/4: Ստացված է Արագածի և Սպիտակ Արաք-սենի սորտերի տրամախաչումից: Սեզանի միջահաս խաղող է, չատ գեղեցիկ, խոշոր ողկույցներով և պտուղներով:

Բերքատվության երկրորդ տարում սերմնաբույսը ունեցել է 5300 գ բերք: Ծաղիկը երկսեռ է: Ողկույցը խոշոր և կոնաձև:

Պտուղը՝ $28,4 \times 17,5$ մմ, երկարավուն, ուռուցիկ կողքերով, մուգ-վարդագույն: 100 պտուղի քաշը—580 գ: Պտուղի մեջ սերմերի քանակը — $2(1-4)$: Շաքարի պարունակությունը առ 16/IX— $21,0\%$, թթվությունը $3,35\%$:

Վեգետացիոն շրջանի տեղությունը—130 օր: Մատերի փայտացումը պտուղների լրիվ հասունացման ժամանակ— $77,2\%$:

Սերմնաբույս 15/16: Ստացված է Մսխալի և Սպիտակ Սաթենի սորտերի տրամախառնումից: Սեղանի խաղող է: Հասունացմամբ միջին-ուշահաս:

Կտրոններով բազմացնելու դեպքում բերքատվության է գալիս տնկումից 3—4 տարի հետո:

Ղուերի պայմաններում մեկ թփի միջին բերքը պտղաբերման երկրորդ տարում կազմում է 6400 գրամ:

Ծաղիկը երկսեռ է: Ողկույզը մեծ է, ճյուղավորված: Պտուղը $18,2 \times 18,1$ մմ, կլոր, դեղնա-կանաչ գույնի: 100 պտուղի քաշը 365 գ, պտուղի մեջ սերմերի քանակը $2(1-4)$: Հասունացած պտուղների մեջ շաքարի պարունակությունը առ 16/IX— $23,2\%$, թթվությունը՝ $3,97\%$:

Վեգետացիոն ժամանակաշրջանի տեղությունը—135 օր: Պտուղների լրիվ հասունացման շրջանում վաղի փայտացումը կազմում է $75,0\%$:

Սերմնաբույս 65/16: Ստացված է Սեյանեց Մալենգրա սորտի սերմերի ցանքից: Սեղանի վաղահաս խաղող է, միջակ աճեցողությամբ:

Ծաղիկը երկսեռ է: Ողկույզը ոչ խիտ, գլանաձև: Պտուղը $14,4 \times 13,5$ մմ, կլորավուն, սև գույնի: 100 պտուղի քաշը—150 գ, սերմերի քանակը մեկ պտուղի մեջ 4 (3—4): Շաքարի պարունակությունը պտուղների մեջ առ 26/VI— $22,5\%$, թթվությունը— $8,32\%$: Մեկ վաղի բերքատվությունը պտղաբերման երկրորդ տարում—6150 գ:

Վեգետացիոն ժամանակաշրջանի տեղությունը—114 օր: Վեգետացիայի վերջում վաղի փայտացումը— $86,3\%$:

Սերմնաբույս 65/18: Ստացված է Սեյանեց Մալենգրա սորտի սերմերի ցանքից: Սեղանի վաղահաս խաղող է, ուժեղ աճեցողությամբ: Բերքատու շվերը—85,7 տոկոս, մեկ բերքատու շվի վրա ողկույցների թիվը—1,4: Ողկույզի միջին քաշը—200 գ: Բերքատվության երկրորդ տարում մեկ վաղի միջին բերքը—7025 գ:

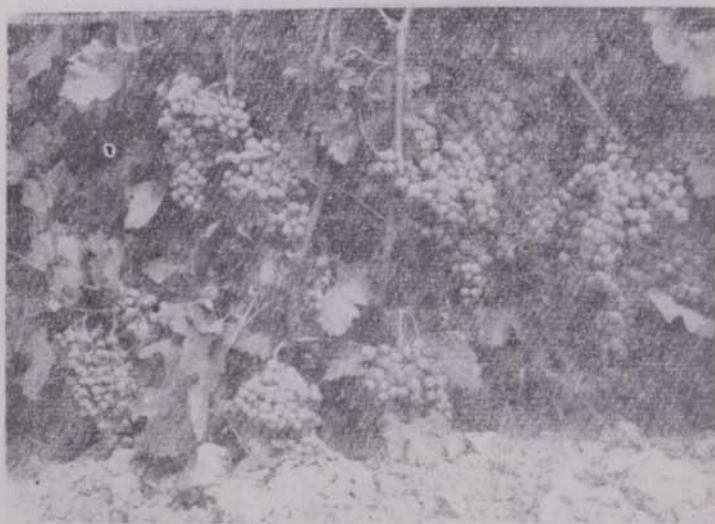

Նկար Թ. Հադիսի ստեղծված քարե քանդակներից մեկը։

Նկ. 7. Մեյանեց Մալենգրա սորտի № 65/16 սերմնաբույսը:

Ծաղիկը երկսեռ է: Ողկույղը ոչ խիտ, տնձե: Պտուղը $16,0 \times 13,5$ մմ մեծությամբ, օվալաձև, կանաչ դեղնագույն: Վեգետացիոն ժամանակաշրջանի տևողությունը — 122 օր: Վեգետացիայի վերջում վաղի փայտացումը — 87,1 տոկոս:

Նկ. 8. Մեյանեց Մալենգրա սորտի № 65/18 սերմնաբույսը:

Սերմնաբույս 7/3: Գինու ուշահաս խաղող է: Ստացված է Թսիկհաս սորտի սերմերի ցանքից: Նորագոյացում է, տերեխ ձևով նման է Ոսկեհատին, իսկ պտուղներին՝ ձևով և որակական հատկանիշներով — Զիլարին: Աճեցողությունը միջակ է:

Ծաղիկը երկսեռ է: Ողկույզը թևավոր, միջին խտության: Ողկույզի միջին քաշը — 358 գ: Պտուղը $17,0 \times 15,0$ մմ, օվալաձև, դեղնա-կանաչ գույնի: 100 պտուղի քաշը — 190 գ: Պտուղի մեջ սերմերի քանակը — 2 (1—3): Շաքարի պարունակությունը պտուղների մեջ առ $28/1X$ — 27,4⁰/₁₀₀, թթվությունը 4,5⁰/₁₀₀, բերքատվության երկրորդ տարում մեկ թվի միջին բերքը կազմել է 3260 գ: Վեգետացիոն շրջանի տևողությունը՝ 148 օր: Պտուղների լրիվ հասունացման շրջանում վաղի փայտացման աստիճանը — 78,0⁰/₁₀₀:

Պիտանի է սեզանի և դեպրտային գինիներ պատրաստելու համար:

Սերմնաբույս 73/3: Գինու միջահաս խաղող է: Ստացված է Թուրմինտ սորտի սերմերի ցանքից: Ծաղիկը — երկսեռ: Ողկույզը — խիտ, գլանաձև: Ողկույզի միջին քաշը — 120 գ: Պտուղը $13,6 \times 13,5$ մմ, կլոր, կանաչա-դեղնագույն: 100 պտուղի քաշը — 160 գ: Պտուղի մեջ սերմերի քանակը — 2 (2—4):

Շաքարի պարունակությունը պտուղների մեջ առ $8/1X$ — 27,5⁰/₁₀₀, թթվությունը — 9,60⁰/₁₀₀: Մայրական սորտը աճեցողության նույն պայմաններում առ $22/1X$ պտուղներում ունի — 22,6⁰/₁₀₀ շաքար, թթվությունը — 7,92⁰/₁₀₀: Բերքատվության առաջին տարում սերմնաբույսն ունեցել է 2600 գ բերք, երկրորդ տարում — 4800 գ:

Վեգետացիոն ժամանակաշրջանի տևողությունը — 132 օր: Պտուղների լրիվ հասունացման շրջանում վաղի փայտացումը — 83,0⁰/₁₀₀:

Պիտանի է բարձր սպիրտայնությամբ և թթվությամբ սեզանի թունդ գինիներ պատրաստելու համար, առանձնակի դուրեկան արոմատով և բուեկտով:

Սերմնաբույս 44/2: Ստացված է Թադկվերի սորտի սերմերի ցանքից: Հիմնական հատկանիշներով և առանձնահատկություններով վերարտադրել է կլանյով հանդիսացող սորտը, սակայն երկսեռ ծաղկով: Ուշահաս խաղող է, միջակ աճեցողությամբ: Պտղաբերման երկրորդ տարում սերմնաբույսի բերքը կազմել է 4500 գ, երրորդ տարում — 8900 գ: Ողկույզի միջին քաշը — 230 գ: Ողկույզը կոնաձև է, խիտ: Պտուղը — $14,7 \times 14,7$ մմ, կլոր,

սև գույնի: 100 պտուղի քաշը—180 գ, սերմերի քանակը պտուղի մեջ—2 (1—3):

Շաքարի պարունակությունը պտուղների մեջ առ 18/IX—20,5⁰/₀, թթվությունը—8,2⁰/₀₀:

Աճեցողության միանման պայմաններում ելանյութ հանգիսացող թավիկների սորտի պտուղների մեջ շաքարի պարունակությունը առ 23/IX—կազմում է 22,4⁰/₀, թթվությունը—4,04⁰/₀₀:

Վեգետացիոն շրջանի տևողությունը 146 օր: Պտուղների լրիվ հասունացման շրջանում վաղի փայտացումը—80,8⁰/₀: Հաստատանի ցածրագիր պայմաններում տալիս է թուև գունավորված սեղանի թեթև գինի, բարձր թթվությամբ և հաճելի թարմացնող համով:

Սերմնաբույս 10/31: Ստացված է Սև Այգենի (Եզան աշք) ֆունկցիոնալ իզական սորտի սերմերի ցանքից: Շատ հատկություններով և հատկանիշներով վերարտադրել է ելանյութ հանգիսացող սորտը, բայց երկսեռ ծաղիկներով: Խաղողը ունիվերսալ նշանակություն ունի, ուշահաս է, միջին աճեցողությամբ: Պտղաբերման երկրորդ տարում սերմնաբույսը ունեցել է 4100 գ բերք: Ողկույզը գլանաձև, խիտ, միջին քաշը—204 գ: Պտուղը—16,0 × 16,0 մմ, կլոր, սև գույնի: 100 պտուղի քաշը—260 գ: Սերմերի քանակը պտուղի մեջ—3 (2—5): Պտուղների մեջ շաքարի պարունակությունը առ 21/IX—26,0⁰/₀, թթվությունը—8,0⁰/₀₀:

Վեգետացիոն շրջանի տևողությունը—140 օր: Պտուղների լրիվ հասունացման շրջանում վաղի փայտացումը—76,0⁰/₀:

Բերքը պիտանի է մուգ-կարմիր գույնի սեղանի գինի պատրաստելու համար:

Սերմնաբույս 80/1: Ստացված է Կողբենի սորտի սերմերի ցանքից: Դինու խաղող է, միջահաս, միջակ աճեցողությամբ:

Ծաղիկը երկսեռ է: Ողկույզը կոնաձև, խիտ (11,5 սմ երկարությամբ և 7,8 սմ լայնությամբ): Ողկույզի միջին քաշը 170 գ: Պտուղը 19,2 × 16,1 մմ, օվալաձև, սև գույնի: Պտղամիսը հյութալի է: Սերմերի քանակը պտուղի մեջ—2 (1—4):

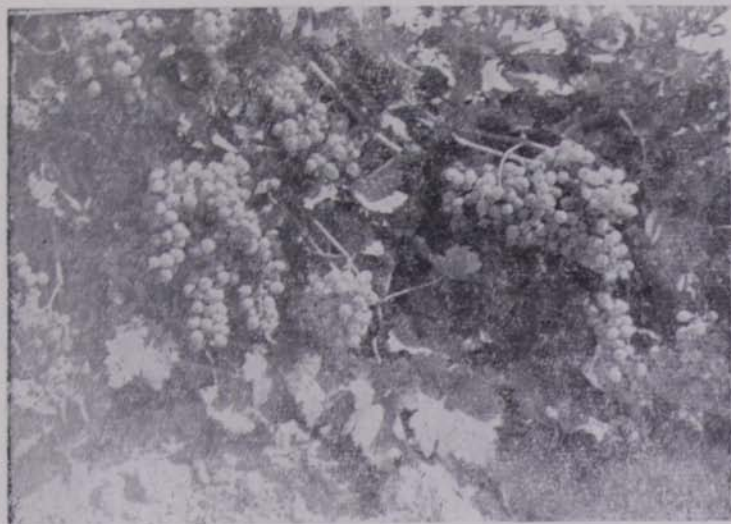
Շաքարի պարունակությունը պտուղների—մեջ առ 22/IX—23,1⁰/₀, թթվությունը—10,7⁰/₀₀: Պտղաբերման երկրորդ տարում սերմնաբույսի բերքը կազմել է 2250 գ: Վեգետացիոն ժամանակաշրջանի տևողությունը—138 օր:

Պիտանի է սեղանի թեթև գինի պատրաստելու համար 11,8⁰ սպիրտի պարունակությամբ և 9⁰/₀₀ թթվությամբ:

Սերմնարույս 62/5: Ստացված է Լավարի սորտի սերմերի ցան-
քից: Գինու խաղող է, միջին ուշահաս, միջակ անեցողությամբ:
Ծաղիկը երկսեռ է: Ողկույզը կոնաձև, խիտ (15,4 սմ երկարությամբ,
7,7 սմ լայնությամբ): Ողկույզի միջին քաշը—145 գ: Պտուղը
16,7 × 13,4 մմ, օվալաձև, դեղնա-կանաչ գույնի, կարմիր քծե-
րով: Պտղամիսը հյութալի: Սերմերի քանակը պտուղի մեջ—
3(2—5): Շաքարի պարունակությունը պտուղների մեջ առ
22/IX—24,0⁰/₀, թթվությունը—6,6⁰/₀₀:

Պտղաբերման երկրորդ տարում սերմնարույսի բերքը կազ-
մել է 4700 գ: Վեգետացիոն շրջանի տևողությունը—135 օր:

Պիտանի է սեղանի գինի պատրաստելու համար:

Նկ. 9. Լավարի սորտի № 62/5 սերմնարույսը:

Սերմնարույս 780/1: Ստացված է Բանանց և ձիւր սորտերի
տրամախաչումից: Գինու խաղող է, ուշահաս, ուժեղ անեցողու-
թյամբ: Ծաղիկը երկսեռ է, ողկույզը կոնաձև, խիտ, ողկույզի
միջին քաշը—363 գ: Պտուղը—20,0 × 18,3 մմ, օվալաձև, դեղնա-
կանաչ գույնի, հյութալի: Սերմերի քանակը պտուղի մեջ—2 (1—2):

Շաքարի պարունակությունը առ 23/IX—24,0⁰/₀, թթվու-
թյունը—5,2⁰/₀₀:

Սերմնարույսի բերքը պտղաբերման երկրորդ տարում կազ-

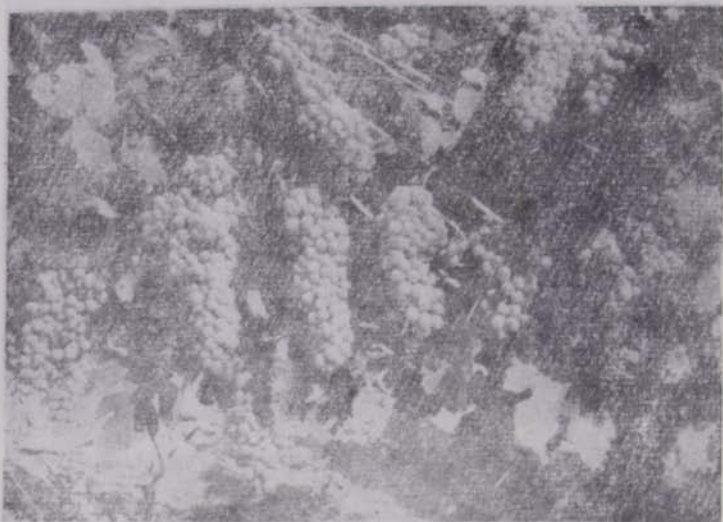
մեկ է 6800 գ, երրորդ տարում—8100 գ: Վեգետացիոն շրջանի տեղումթյունը—144 օր:

Պիտանի է սեղանի գինի պատրաստելու համար:

Սերմնարույս 57/20: Ստացված է Հայկական ՍՍՌ Նոյեմբերյանի շրջանում քիչ տարածված Ղալաչա սորտի սերմերից: Գինու խաղող է, միջահաս, միջակ աճեցողությամբ: Ծաղիկը երկսեռ է: Ողկույղի միջին քաշը—210 գ: Պտուղը— $14,1 \times 8,9$ մմ, կլորավուն, սև դույնի, մսալի, սերմերի թիվը պտուղի մեջ— $2(1-4)$: Շաքարի պարունակությունը պտուղների մեջ առ $13/1X-23,0\%$, թթվությունը— $7,9\%$:

Սերմնարույսի ընդրը պտղաբերման երկրորդ տարում կադմեկ է 4250 գ:

Վեգետացիոն շրջանի տեղումթյունը—133 օր: Պիտանի է սեղանի գինի պատրաստելու համար:

Նկ. 10. Ջրալի սորտի սերմնարույս № 81/11:

Սերմնարույս 81/11: Ստացված է Ջրալի սորտի սերմերից ցանքից: Գինու խաղող է, միջին ուշահաս, միջակ աճեցողությամբ: Ծաղիկը երկսեռ է: Ողկույղը գլանա-կոնաձև, խիտ ($17,4$ սմ երկարությամբ, $7,5$ սմ լայնությամբ): Ողկույղի միջին քաշը 319 գ: Պտուղը— $17,0 \times 13,4$ մմ, օվալաձև, կանաչա-դեղնադույն, հյութալի, սերմերի թիվը պտուղի մեջ— $2(1-4)$: Շաքարի պա-

բուսակությունը պտուղների մեջ առ $23/IX - 23,2^{0}/_{10}$, թթվությունը — $5,18^{0}/_{100}$: Սերմնարույսի բերքը պտղաբերման երկրորդ տարում կազմել է 4200 գ: Վեգետացիոն շրջանի տևողությունը — 135 օր: Պիտանի է սեզանի գինի պատրաստելու համար:

Սերմնարույսի երկրորդ տարվա պտղաբերման բերքից պատրաստված երիտասարդ գինին ունեցել է $14,3^{0}$ սպիրտ և $5,6^{0}/_{100}$ թթվություն:

Սերմնարույս 53/12: Ստացված է մանիշակադույն Մուսկատ սորտի սերմերի ցանքից: Գինու ուշահաս խազող է, ուժեղ աճեցողությամբ:

Ծաղիկը երկսեռ է: Ողկույզը կոնաձև, խիտ (13,1 սմ երկարությամբ, 9,6 սմ լայնությամբ): Ողկույզի միջին քաշը — 185 գ: Պտուղը — $15,8 \times 14,7$ մմ, կլորավուն, կանաչավուն, դեղնագույն և հյութալի: Սերմերի թիվը պտուղների մեջ — 3 (1—4): Շաքարի քանակությունը պտուղների մեջ առ $9/IX - 27,7^{0}/_{10}$, թթվությունը — $12,8^{0}/_{100}$:

Սերմնարույսի բերքը պտղաբերման երկրորդ տարում կազմել է 5450 գ: Վեգետացիոն շրջանի տևողությունը — 134 օր: Պիտանի է դեռերտային գինիներ պատրաստելու համար:

Սերմնարույս 75/19: Ստացված է Սև Մուսկատ սորտի սերմերի ցանքից: Գինու ուշահաս խազող է, մուսկատային ուժեղ արոմատով, փարթամ աճեցողությամբ: Ծաղիկը երկսեռ է: Ողկույզը կոնաձև, խիտ (16,0 սմ երկարությամբ, 8,6 սմ լայնությամբ): Ողկույզի միջին քաշը — 140 գ: Պտուղը — $15,3 \times 13,7$ մմ, կլորավուն, կանաչ-դեղնագույն, հյութալի, մուսկատային ուժեղ արոմատով: Սերմերի թիվը պտուղի մեջ — 3 (1—4): Շաքարի պարունակությունը պտուղների մեջ առ $19/IX - 25,5^{0}/_{10}$, թթվությունը — $5,8^{0}/_{100}$:

Սերմնարույսի բերքը պտղաբերման երկրորդ տարում կազմել է 3500 գ: Վեգետացիոն ժամանակաշրջանը 136 օր է: Պիտանի է դեռերտային գինի պատրաստելու համար:

Սերմնարույս 930/2: Ստացված է Սև Այգեհնի և Սերսիալ գե Մագերա սորտերի տրամախաչումից: Գինու միջահաս խազող է, միջակ աճեցողությամբ:

Ծաղիկը երկսեռ է: Ողկույզը կոնաձև, միջին խտության (14,5 սմ երկարությամբ, 13,0 սմ լայնությամբ): Ողկույզի միջին քաշը — 100 գ: Պտուղը — $15,6 - 15,2$ մմ, կլոր, սև գույնի, հյութալի, Պտղի մեջ սերմերի թիվը — 2 (1—4): Շաքարի պարու-

նախությունը պտուղների մեջ առ $15/1X - 26,0\%$, թթվությունը — $6,6\%$:

Աերմնարույսի բերքը պտղաբերման երկրորդ տարում — 2200 գ:

Վեգետացիոն ժամանակաշրջանը — 130 օր: Պիտանի է դեռերտային դինի պատրաստելու համար:

Աերմնարույս 719/12: Ստացված է Արմենիա և Նաղեի սորտերի տրամախաչումից: Սեզանի միջին ուշահաս խաղող է, ուժեղ աճեցողությամբ: Ծաղիկը երկսեռ է: Ողկույզը կոնաձև, միջին խտության (17,3 սմ երկարությամբ, 12,3 սմ լայնությամբ): Ողկույզի միջին քաշը 420 գ: Պտուղը — $19,7 \times 14,8$ մմ, ձվաձև է, սաթա-դեղնագույն, մսալի, չգարգացած սերմերով:

Շաքարի պարունակությունը պտուղների մեջ առ $6/1X - 21,7\%$, թթվությունը — $5,8\%$:

Աերմնարույսի բերքը պտղաբերման երկրորդ տարում — 6680 գ: Վեգետացիոն ժամանակաշրջանը — 135 օր: Պիտանի է թարմ վիճակում օգտագործելու համար, որպես բարձրորակ սեզանի խաղող չգարգացած սերմերով:

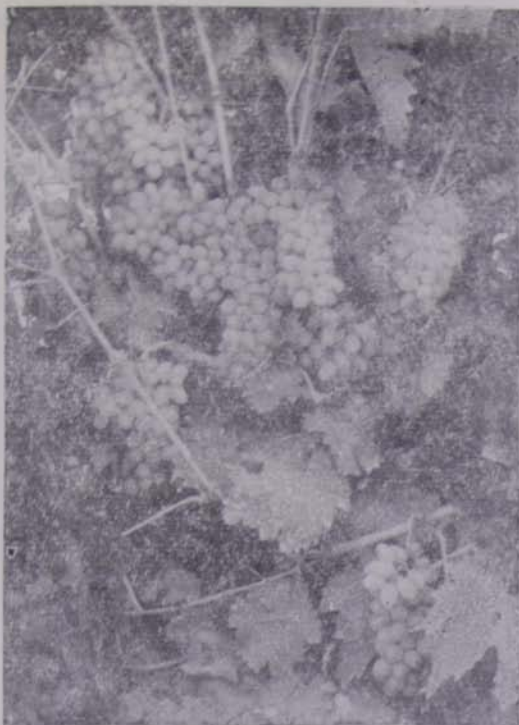
Աերմնարույս 720/9: Ստացված է Արմենիա և Վարդագույն երևանի սորտերի տրամախաչումից: Սեզանի խաղող է, միջին-ուշահաս, միջակ աճեցողությամբ:

Ծաղիկը երկսեռ: Ողկույզը կոնաձև, միջին խտության (10,7 սմ երկարությամբ, 10,4 սմ լայնությամբ): Ողկույզի միջին քաշը — 320 գ: Պտուղը $26,5 \times 17,0$ մմ, ուռուցիկ կողերով, մուգ-վարդագույն, պտղամիսը հյութալի, համը շատ դուրեկան: Պրտղի մեջ սերմերի թիվը — $1(1-2)$: Շաքարի պարունակությունը պտուղների մեջ առ $1/1X - 20,8\%$, թթվությունը — $3,6\%$:

Աերմնարույսի բերքը պտղաբերման երկրորդ տարում — 4300 գ: Վեգետացիոն ժամանակաշրջանը — 132 օր:

Աերմնարույս 720/18: Ստացված է Արմենիա և Վարդագույն երևանի սորտերի տրամախաչումից: Սեզանի ուշահաս խաղող է, ուժեղ աճեցողությամբ:

Ծաղիկը երկսեռ է: Ողկույզը գլանա-կոնաձև, միջին խտության (16,9 սմ երկարությամբ, 9,4 սմ լայնությամբ): Ողկույզի միջին քաշը — 280 գ: Պտուղը $22/1X - 15,7$ մմ, օվալաձև, մուգ-վարդագույն: Պտղամիսը խոնավ, համը դուրեկան և թարմացնող: Սերմերի թիվը պտղի մեջ — $2(1-3)$: Շաքարի

Նկ. 11. Սերմնարույս 719/12 — Արմենիա՝ Նաղեկի:

պարունակությունը պտուղների մեջ առ 11/1X—24,2, թթվությունը—6,24^g/100^g:

Սերմնարույսի բերքը պտղարերման երրորդ տարում—5600 գ: Վեղնաղբիոն ժամանակաշրջանը—140 օր:

Նշված զործնական արդյունքները մեր կողմից ստացվել են համեմատաբար քիչ թվով պտղարերուղ սերմնարույսերից (մոտավորապես 2200 սերմնարույսերից):

Սերմնարույսերի հիմնական մասը դեռևս բերքի չի եկել, սակայն, ելնելով նրանց ընդհանուր վարքագծից և զարգացման բնույթից վստահ կարող ենք ասել, որ ստեղծված սելեկցիոն

Նկ. 12. Սեղանաբույս 720/18 - Արեւիկա × Վարդապետի երեւոյթ:

Ֆանդը քնդգրկում է իր մեջ մեծ հնարավորություններ՝ լուծելու հետադայում մի շարք գործնական խնդիրներ, որոնք դրված են խաղողի փայլե սելեկցիայի առաջ մեր սեպուրդիկայում:

С. А. Погосян, С. С. Хачатрян

Новые сорта и ценные сеянцы винограда селекции научно-исследовательского Института виноградарства и виноделия Армянской ССР

Резюме

Начиная с 1939 года нами изучаются более 14 000 сеянцев корнесобственного винограда, выращенных из семян местных стародавних и некоторых привозных сортов и их гибридов в различных комбинациях скрещивания. Целью этих исследований являлось изучение характера изменчивости семенных растений винограда в пределах потомства и в индивидуальном развитии, их податливость к воспитанию под влиянием ментора и других условий жизни, жизнеспособность сеянцев и их вегетативного потомства, выведение новых высокоурожайных качественных сортов столового и винного винограда.

В процессе изучения, наряду с разрешением теоретических вопросов, относящихся к природе семенного потомства корнесобственного винограда, вывели семь новых сортов и ряд ценных сеянцев столового и винного винограда, описание которых приводится в данной работе.

Раздани — получен путем высева семян стародавнего местного сорта Кармир Кахани. Поздний столовый сорт с крупными гроздьями и ягодами фиолетовой окраски, приятным вкусом и высокой урожайностью.

Армения — получен путем скрещивания Ицапук × Сев Сатени и воспитания молодого сеянца под влиянием ментора из сорта Еревани Желтый. Среднеспелый столовый виноград с красивым внешним видом, черными крупными удлиненными ягодами с очень приятным вкусом. Кроме употребле-

ния в свежем виде пригоден и для изготовления крупного-годного высококачественного изюма.

Арагац — получен путем скрещивания Ицаптук × Ере-вани Розовый и воспитания молодого сеянца под влиянием ментора из сорта Арапати. Столовый виноград позднего пе-риода созревания, с весьма красивым внешним видом, круп-ными гроздьями и ягодами розовой окраски, приятным вку-сом, высокой урожайностью и транспортабельностью. По-требуется в свежем виде, для зимнего хранения и изготов-ления высококачественного маринада.

Вардени — получен путем скрещивания Ицаптук × Ере-вани Розовый и воспитания молодого сеянца под влиянием ментора из сорта Еревани Розовый. Поздний столовый ви-ноград с розовыми ягодами, нежным вкусом и красивым внешним видом.

Токун — получен путем высева семян сорта Спитак Арак-сени. Столовый виноград среднего периода созревания. От-личается высокой урожайностью и особо высокой транспор-табельностью. При переработке дает высокого качества сладкое столовое вино.

Адиси — получен путем отбора в природных условиях — на одной из скал горы Адис Котайкского района Армянской ССР. Чернойгодный винный сорт с высокой урожайностью и сравнительно повышенной морозостойкостью. Дает высо-кокачественное десертное вино.

Эти сорта в условиях юга Армении на кирах с гектара дают от 231—300 центнеров высококачественного виногра-да. Рекомендуются для внедрения в старых районах вино-градарства республики и на вновь осваиваемых землях сухо-степенной зоны — кирах.

В отношении описанных в работе ценных сеянцев изу-чение продолжается, с целью выведения из них новых сор-тов винограда различного хозяйственного значения и раз-личных сроков созревания.